

Kur'ancılık Ekolünün İstidlâl Ettiği Âyetlerin Tahlili

An Analysis of the Verses Used for Inferencing by the Quranism School

Yazar Bilgisi Author Information

Ahmet YAZICI

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Trabzon, Türkiye
Asst. Prof., Trabzon University Faculty of Theology, Trabzon, Türkiye
ahmethamzat@gmail.com , www.orcid.org/0000-0002-9439-1115

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned with iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1037021
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
26 Şubat/February 2021	10 Aralık/December 2021

Öz

Müslüman toplumlar son iki asırdır ciddi bir medeniyet krizi yaşamaktadır. Bu krizden çıkış noktasında farklı söylemler geliştirilmiştir. Bunlardan biri de Kur'an merkezli yeni bir din anlayışı ortaya koyan Kur'ancılık ekolüdür. Tarihteki Hâricîler ve Mutezile gibi mezheplerle belli ölçüde benzerlik arz etse de Kur'ancılık ekolü modern döneme özgü bir harekettir. Ekol, batının meydan okuyucu tavrına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, müslümanların kurtuluşu için İslâm usûl ve geleneği ile hesaplaşmayı teklif etmiştir. Bu bağlamda ekol, Müslümanların karşı karşıya kaldıkları problemlerin ortaya konulacak yeni usul ve esaslarla çözüme kavuşacağını iddia etmektedir.

Ekol, Hindistan ve Mısır gibi emperyalistler tarafından ilk işgal edilen İslâm beldelerinde ortaya çıkmış, zamanla diğer İslâm ülkelerinde de taraftar bulmuştur. Seyyid Ahmed Han, Çırağ Ali, Abdullah Çekrâlevî, Hâfız Eslem Cerâcpûrî, İnâyetullah Han Meşrikî ve Gulâm Ahmed Pervîz alt kıtadaki, Muhammed Tevfik Sıdkî, Muhammed Ebû Zeyd, Ferit Vecdi, Ali Abdurrâzık, Mahmûd Ebu Reyve, Reşad Halife, Ahmed Subhî Mansûr ve Cemal el-Benna gibi isimler de ekolün Mısırlı temsilcileri olarak öne çıkmaktadır.

Ekol mensuplarına göre Kur'an, dinin temel kaynağıdır ve tahrif edilmeden günümüze kadar ulaşan tek kaynaktır. Aynı zamanda Kur'an açık ve anlaşılır bir kitaptır ve harici bir beyana da ihtiyacı yoktur. Sayılan bu hususlarda ekol içerisinde tam bir ittifak mevcuttur. Ancak ekol mensupları başta sünnet olmak üzere başka bir kaynağın dinde delil olup olamayacağı hususunda ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı Kur'an'dan başka kaynak kabul etmezken diğer bir kısmı Kur'an'dan başka kaynakların da dinde delil olabileceğini prensipte kabul etmekte ve bu kaynaklara seçmeci yaklaşmaktadır.

Ekol içerisinde ihtilaf edilen bir diğer husus da Kur'an'ın dini açıdan lazım olan her şeyi içerip içermediğidir. Bu noktada da ekol içerisinde iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Birinci yaklaşım Kur'an'ın temel ilkeler koyduğunu ve detay bilgileri içermediğini, ikinci yaklaşım ise Kur'an'ın dini açıdan lazım olabilecek her türlü bilgiyi içerdiğini ve başka bir kaynağa ihtiyaç bulunmadığını iddia etmektedir. İkinci yaklaşım sahipleri iddialarını ispat edebilmek için Kur'an'dan birçok âyeti delil olarak kullanmışlardır.

Söz konusu ikinci yaklaşım sahipleri, Mekkî sûrelerde yer alan ve Kur'an'ın bir vasfı olarak zikredilen "tafsil" ve "tebyin" kelimelerini, Kur'an'da her şeyin açıklanıp beyan edildiğine, En'âm sûresi 38. âyeti Kur'an'ın gerek külli gerek cüzi her şeyi ihtiva ettiğine, müstakil bir âyet olmayıp Kur'an'da üç yerde geçen "إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ" ifadesini, hüküm koyma yetkisinin yalnızca Allah'a mahsus olup Kur'an dışında hiçbir kaynağın bu yetkiye sahip olamayacağına, Mâide sûresi 3. âyette geçen "أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ" ifadesini Kur'an'ın her yönüyle kâmil bir kitap olduğuna dolayısıyla bir hükmün dini olabilmesi için Kur'an'da yer alması gerektiğine delil getirmişlerdir.

İşte bu çalışma, Kur'an'dan başka kaynak kabul etmeyen ve Kur'an'ın dini açıdan lazım olan her türlü bilgiyi içerdiğini iddia eden Kur'ancuların bu görüşlerini ispat sadedinde delil olarak ileri sürdükleri âyetleri, söz konusu iddialara delil olabilirliği açısından tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken Kur'an bütünlüğü, ilgili âyetlerin bağlamı, tefsir literatürü ve mevcut durum göz önünde bulundurulacak, bunun dışında Kur'ancuların iddialarına harici delillerle cevap vermek gibi bir amaç güdülmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Kur'ancılık, İstidlâl, Tafsil, Tebyin.

Abstract

Muslim societies have been experiencing a serious civilizational crisis for the last two centuries. Different solutions have been offered to lead them out of this crisis. One of them is the Quranism school, which introduced a new understanding of religion centered on the Qur'ān. Although it bears some similarities to such madhhabs as the Kharidjites and Mu'tazila in history, the Quranism school is a movement that specifically belongs to the modern period. This school emerged as a reaction against the defiant attitude of the West and offered to come to terms with Islamic methods and traditions to help Muslims. That is, it claims that the problems faced by Muslims could be solved with the help of new methods and principles.

It emerged in such Islamic countries as India and Egypt, which were first occupied by imperialists, and over time, it has attracted supporters in other Islamic countries as well. Sayyid Aḥmad Khān, Chirāgh 'Alī, 'Abdullāh Chakrālāwī, Ḥāfiẓ Aslam Jairajpūrī, 'Ināyat Allāh Khān Mashriqī and Ghulām Aḥmad Parwez are among the representatives of the school in the subcontinent, and scholarly figures such as Muḥammad Tawfiq Sidqī, Muḥammad Abū Zayd, Farīd Wajdī, 'Alī 'Abd al-Rāziq, Maḥmūd Abū Rayya, Rashād Khalīfa, Aḥmad Şubḥī Manşūr and Jamāl al-Bannā stand out as the Egyptian representatives of the school.

According to the members of the school, the Qur'ān is the main source of religion and the only source that has survived to the present day without being distorted. Moreover, they note that it is a clear and comprehensible book and hardly needs any further explanation. There is a common consensus within the school on such issues. However, the members of the school are divided into two about whether another source, particularly the sunnah, can be considered as evidence in religion. While some do not accept any sources other than the Qur'ān, others think that sources other than the Qur'ān can be evidence in religion in an overall sense and approach these sources selectively.

Another point of dispute within the school is whether the Qur'ān contains everything that is needed in terms of religion. It is possible to talk about two approaches to this within the school. The first posits that the Qur'ān provides basic principles but does not contain detailed information, while the second claims that it contains all kinds of information that may be needed in terms of religion and that no other source is needed. The proponents of the second approach cite many verses from the Qur'ān as evidence to support their claims.

For example, they cite the words "tafşil" and "tabyīn", which are mentioned in the Makkī surahs as a characteristic of the Qur'ān, to support their claim that everything is provided and clarified in the Qur'ān; they cite the 38th verse of the Surah al-An'ām to assert that the Qur'ān contains everything, both the general and partial; they mention the expression "إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ" which is not an independent verse and is provided in three places in the Qur'ān, to support the idea that since it is only Allah, who has the power to judge, no sources other than the Qur'ān can have this authority, and they cite the expression "الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ" which is in the third verse of Surah al-Mā'idah, to prove that the Qur'ān is a perfect book in every aspect, and therefore for a ruling to be a religious one it should be included in it.

The present study aims to analyze the verses presented as evidence for the claims made by the Quranists, who do not accept any sources other than the Qur'ān and assert that it contains all kinds of essential religious information, in terms of if they can be evidence for their claims or not. While doing this, the integrity of the Qur'ān,

the context of the relevant verses, the tafsîr literature and the current context are taken into account, but the present study does not intend to provide external evidence to respond to the claims made by the members of the Quranism school.

Keywords: Tafsîr, The Qur'ân, Quranism, Inferencing, Tafşîl, Tabyîn.

Giriş

On dokuzuncu yüzyıl müslüman toplumlar için talihsiz bir zaman dilimidir. Modern batılı anlayışın siyasi, askeri ve iktisadi açıdan İslâm toplumları üzerinde kurduğu hâkimiyet en nihayetinde İslâmî düşünce ve hayat tarzına sirayet etmiş, bin yıldır dünya tarihine yön veren müslümanlar batının bu meydan okuyucu tavrına karşılık büyük bir medeniyet krizi yaşamaya başlamışlardır. Batı uygarlığı karşısındaki bu geri kalmışlık birçok alanda reform çabalarını tetiklemiş, siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda yapılan reformlara ilaveten müslümanların zihniyet ve düşünce dünyasında da reform talepleri gündeme gelmiştir. Hal çaresi bağlamında öne sürülen bu teklifler arasında Kur'ancılık ekolü¹ dikkat çekmektedir. Bu ekol, birçok problemi İslâm usûl ve geleneğinde görerek İslâmı anlama ve yorumlamada tek kaynağın Kur'an olduğunu ve bu problemlerin ortaya konulacak yeni usul ve esaslarla çözüme kavuşturulabileceğini savunmaktadır. Ekol bu yönüyle Yahudilikteki Karâîlik² ve Hıristiyanlıktaki Protestanlık mezhebine benzemektedir.³

Böyle bir söylemle ortaya çıkan ekol, birçok açıdan eleştiri oklarının hedefi olmuş, özellikle dinde ikinci kaynak kabul edilen sünnete ve hadislere karşı tutumları, onların Münkirîn-i hadîs/sünnet inkârcıları diye tesmiye edilmelerine sebep olmuştur.⁴ Sünnete menfi yaklaşım noktasında ilk olmayan Kur'ancılık ekolü, hicri ikinci asırda ortaya çıkan Hâricîler ve Mu'tezilîlerle belli ölçüde benzerlik arz etse de yapılan çalışmalar gerek Hâricîler'in gerek Mu'tezilîlerin sünnet algılarının Kur'ancılık ekolüyle belirgin farklılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır.⁵

Emperyalizmin ve onun keşif kolu olan oryantalizmin tesirinin daha yoğun hissedildiği Hindistan'da ve akabinde Mısır'da yakın tarihlerde ortaya çıkan ekol, Hint alt

¹ Arap dünyasında Kur'âniyyûn veya Ehlu'l-Kur'an isimleriyle bilinen bu ekol ülkemizde daha ziyade Kur'an İslâmı, Meâlcilik, Kur'an'a dönüş, Kur'an bize yeter söylemi, indirilen din vb. kullanımlarla bilinmektedir. Daha detaylı bilgi için bk: Ercan Şen, "1980 Sonrası Dergilerde 'Kur'ancılık' ve 'Mealcilik' Tartışmaları", "Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslâmcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler, ed. Lütfi Sunar (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 3/259-278.

² Karâîlik, milâdî VIII. yüzyılda Irak'ta doğan ve Tanah'ı dinî hükümlerin yegâne kaynağı olarak kabul eden yahudi mezhebidir. (Mustafa Sinanoğlu, "Karâîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 24/424-426.

³ Kur'âniyyûn ekolünün "öze dönüş, Kur'an'a dönüş, sadece Kur'an" gibi sloganlarıyla, Yahudilikteki Karâîlik mezhebinin kutsal kitap vurgusu ve Protestanlık hareketinin "ad fontes/kaynaklara doğru" ve "sola scriptura/sadece kutsal kitap" mottolarının benzerliği dikkat çekmektedir. Öte yandan ılımlı bir Kur'ancı olan Abduh da Protestanlık hareketinden "islah", onun lideri Luther'den "muslih" diye bahsetmektedir. (Muhammed İmâre (ed.), *el-A'malü'l-kâmile li-İmam eş-Şeyh Muhammed Abduh* (Beyrut-Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1993), 3/292-293.

⁴ Ekol Hint alt kıtasında Ehlu'l-Kur'an isminin yanında önemli liderlerine nispetle Çekrâlevî, neyçirî/tabiatçı ve Pervizî gibi isimlerle de anılmaktadır. (Zaferullah Daudî, *Şah Velîyyullah Dehlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 275; Abdülhamit Birişik, *Hind Altıktası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 299.)

⁵ Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis* (Ankara: Otto, 2018), 105-165; M. Hayri Kırbazoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 117-147; Mûsâ Cârullah Bigiyef, *Kur'an ve Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım: Kitabü's-Sünne*. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 4.

kitasında Seyyid Ahmed Han (ö. 1898), Çırağ Ali (ö. 1895), Abdullah Çekrâlevî (ö. 1914), Ahmeduddin Amritsârî (ö. 1936), Hâfız Eslem Cerâcpûrî (ö. 1955), İnâyetullah Han el-Meşrikî (ö. 1963) ve Gulâm Ahmed Pervîz⁶ gibi önemli şahıslarla temsil edilmiş⁷ ve etkinliğini günümüze kadar devam ettirmiştir. Mısır'da Muhammed Tevfik Sıdkî (ö. 1920), Muhammed Ebû Zeyd (ö. 1930), Ferit Vecdi (ö. 1954), Ali Abdurrâzık (ö. 1966), Mahmûd Ebu Reyve (ö. 1970), Reşad Halife⁸ (ö. 1990), Ahmed Subhî Mansûr⁹ ve Cemal el-Benna gibi şahıslar bu hareketi savunmuşlardır.¹⁰ Suriye'de¹¹ ve daha başka İslâm ülkelerinde de temsil edilen ekol¹², kendi içerisinde bir bütünlük arz etmemekte, başta sünnet olmak üzere birçok konuda farklılıklar barındırmaktadır.

Kur'ancılık ekolünün Hint alt kıtasında ortaya çıkıp yayılmasında en önemli kişi Seyyid Ahmed Han'dır (ö. 1898).¹³ O, hâkim dini anlayışın Müslüman toplumların hakiki İslâm'a olan imanlarını zayıflattığını ve dinî pratikleri yozlaştırdığını ileri sürmüş, gelenek olarak isimlendirilen İslâmi birikimi reddederek modern ilimlerle uzlaşacak bir söylem geliştirilmesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Aynı şekilde tesirinde kaldığı batı aklından mülhem, İslâm'ı rasyonalize etme çabası içerisinde girmiş, natüralist felsefenin etkisinde kalarak mucizeleri inkâr etmiştir. Savunduğu görüşlerden de anlaşıldığı üzere reformist bir tabiata sahip olan Ahmed Han'ın ölümünden sonra kurumsal bir yapıya kavuşan ekol, yukarıda isimlerini saydığımız kişilerle ciddi bir etkinlik alanı bulmuş, Hindistan'dan ayrılan Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerde de etkisini devam ettirmiştir.¹⁴

Kur'ancılık tartışmaları Arap dünyasının gündemine 1906 yılında Reşîd Rızâ'nın gözetimindeki Menâr dergisinde yayımlanan "*el-İslâmu hüve'l-Kur'ânu vahdeh*" isimli makale ile girmiştir. Asıl mesleği tabiplik olan Muhammed Tevfik Sıdkî (ö. 1920) yayımladığı bu makalede kendisi gibi düşünenleri "*nahnü'l-Kur'âniyyûn*" diye isimlendirmiş ve bir kısım âyetleri delil göstererek¹⁵ sünnetin dinde kaynak olmadığını ve

⁶ Hakkında detaylı bilgi için bk: <https://toluislam.org/g-a-parwez/> (Erişim tarihi: 18.02.2021)

⁷ Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, 275-276.

⁸ Reşad Halife'nin hayatı hakkında bilgi için bk: https://submission.org/idx_other_Biography_Khalifa.html (Erişim tarihi: 18.02.2021); görüşleri hakkında bilgi için bk: <https://www.youtube.com/watch?v=j6jVD6actVc> (Erişim tarihi: 17.02.2021).

⁹ Şu anda Arap dünyasındaki Kur'ancılıkların lideri kabul edilen Ahmed Subhî Mansûr, uç görüşlerinden dolayı 1985 yılında Ezher Üniversitesinin ayrılmak zorunda kalmıştır. Birkaç kez tutukluluk süreci de yaşayan Ahmed Subhî, 1990'lı yıllarda bir dönem siyasete de atılmış daha sonra Amerika'ya göç etmiştir. Hâlihazırda Amerika'da yaşayan Mansûr Arap dünyasındaki Kur'ancılıkların yayın organı kabul edilen "ahl-alquran.com" isimli siteyi yönetmektedir. (Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar* (Klasik Yayınları, 2019), 221.

¹⁰ Mısırlı Kur'ancılar hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Cemal b. Muhammed b. Ahmed Hâcir, *el-Kur'âniyyûne'l-'Arab ve mevkıfuhum mine't-tefsir: dirâse nakdiyye*. (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 2015), 958 s./99-124; Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 219-224.

¹¹ Kur'ancılık ekolünün Suriyeli temsilcileri arasında şu isimleri saymak mümkündür: Niyazi İzzuddîn, Muhammed Şehrûr, Sâmîr İslâmbûlî, Adnan Rufâ'î, Ali Mansur Keyâli. Ayrıntılı bilgi için bk: Hâcir, *el-Kur'âniyyûne'l-'Arab ve mevkıfuhum mine't-tefsir: dirâse nakdiyye*, 958 s./125-134.

¹² Malezyalı aktivist Kasım Ahmed de ekolün önemli isimlerindedir. Kaleme aldığı Hadith: A Re-evaluation isimli eser Malezya'da Kur'ancılık üzerine ciddi bir tartışma başlatmıştır. (https://en.wikipedia.org/wiki/Kassim_Ahmad) Erişim tarihi: 21.02.2021.

¹³ Mazharuddin Sıddîkî, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*, çev. Murat Fırat- Göksel Korkmaz (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990), 89.

¹⁴ Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990), 41-68; Mustafa Öz, "Seyyid Ahmed Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 2/73-75; Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 216-218; Birişik, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 296.

¹⁵ el-En'âm, 6/38; el-Hicr, 15/9; en-Nahl, 16/89.

dinin tek kaynağının Kur'an olduğunu iddia etmiştir.¹⁶ Akabinde karşılıklı yazılarla başlayan tartışma bir süre devam etmiş ve Reşîd Rızâ'nın -sünnetin kaynak olduğu cihetten- olaya müdahil olmasıyla Tefvîk Sıdkî "*Kelimetü insâf ve i'tirâf*" isimli bir sayfalık özür yazısı yayınlamış ve Menâr Dergisi özelinde başlayan tartışma son bulmuş, ancak konu gündemde kalmaya devam etmiştir.¹⁷

Kur'ancılık düşüncesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında ülkemizin gündemine girmeye başlamış, gerek akademyadan gerek sivil platformlardan belli ölçüde destek bulmuştur.¹⁸ Ancak 2000'li yıllar, dijital çağın sunduğu imkânların da etkisiyle Kur'ancılık söyleminin ülkemiz gündeminde ciddi manada yer etmeye başladığı dönemdir.¹⁹ Bu söylemi savunanlar içerisinde Abdülaziz Bayındır, Edip Yüksel, Mustafa İslâmoğlu, Hakkı Yılmaz, Muhammed Nur Doğan, Ferec Hüdür, İhsan Eliaçık, Caner Taslaman ve Emre Dorman gibi isimler sayılabilir.

Tarihine ve önemli temsilcilerine dair bilgiler aktardığımız Kur'ancılık ekolü, hayatın tüm safhalarına dair öne çıkardığı Kur'an vurgusuyla temayüz etmektedir. Ekol mensuplarına göre Kur'an, dinin temel kaynağıdır ve tahrif edilmeden günümüze kadar ulaşan tek kaynaktır. Aynı zamanda Kur'an açık ve anlaşılır bir kitaptır ve harici bir beyana ihtiyacı yoktur. Bu saydığımız hususlarda ekol içerisinde tam bir ittifak mevcuttur. Ancak başta sünnet olmak üzere başka bir kaynağın dinde delil olup olamayacağı noktasında iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür:

a) Kur'ân'ı Kerîm'den başka kaynak kabul etmeyen ve yalnızca Kur'an'ı esas aldığını tasrih edenler. Seyyid Ahmed Han, Çırağ Ali, Çekrâlevî, Reşad Halife, Kasım Ahmed²⁰ (ö. 2017), Ahmed Subhî Mansûr, Edip Yüksel vb. isimler bu kısımda zikredilebilir.

b) Kur'an'dan başka kaynakların da dinde delil olabileceğini prensipte kabul edip bu kaynakları "Kur'an süzgecinden geçirmek" veya "Kur'an'a uygun olmak" gibi kriterlerle elemeye tabi tutup seçmeci davrananlar.²¹ Bu eğilime sahip olanların nerede duracakları noktasında bir şey söylemek mümkün olmasa da ekol mensuplarının önemli bir kısmını bu kategoriye dâhil edebiliriz.

Ekol mensuplarının ihtilaf ettikleri bir diğer husus da Kur'an'ın her şeyi içerip içermediğidir. Bu noktada da ekol içerisinde iki farklı eğilimden bahsetmek mümkündür. Birinci eğilim, Kur'an'ın temel ilkeler koyduğunu ve detay bilgiler içermediğini iddia ederken, ikinci eğilim, Kur'an'ın dini açıdan kişiye lazım olabilecek her türlü bilgiyi

¹⁶ Muhammed Tefvîk Sıdkî, "el-İslâmu hüve'l-Kur'anu vahdeh", *el- Menâr*, ed. Muhammed Reşîd Rızâ 9/7 (1906): 515-525.

¹⁷ Muhammed Tefvîk Sıdkî, "*Kelimetü insâf ve i'tirâf*", ed. Muhammed Reşîd Rızâ, *el- Menâr* 10/2 (1907), 140.

¹⁸ Ülkemizde Kur'ancılık ekolünün veya Kur'ancı söylemin ilk dile getirildiği sivil platformlar 80'li yıllarda yayımlanan Kelime, Aylık, Kalem ve İktibas gibi dergilerdir. Yine bu söylem Hüseyin Atay, Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri Öztürk (ö. 2016) gibi ülkemizin meşhur akademisyenleri tarafından da dile getirilmiştir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bk: Ahmet Yazıcı, "Kur'ancılık Ekolü'nün Türkiye Tarihine Mütevâzi Bir Katkı: Kalem Dergisi Örneği", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 533-554.

¹⁹ Özellikle son yıllarda "indirilen din uydurulan din" karşılığından beslenmeye çalışan bu söylemin "kurandakidin.com", "114hareketi.org", "sorgulayanmusluman.com", "suleymaniye-vakfi.org" vb. sanal mecralarda aktif bir şekilde bu söylemin savunuculuğunu yaptığını söylemek mümkündür.

²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Kassim_Ahmad (Erişim tarihi: 18.02.2021)

²¹ M. Suat Mertoğlu, *İslâm'ın Anlaşılmasını Kur'an İle Sınırlandırma Eğilimini Ortaya Çıkaran Temel Dinamikler*, ed. Cengiz Kallek (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 119.

içerdiğini ve başka bir kaynağa ihtiyaç bulunmadığını öne sürmektedir.²² Bu meyanda ekolün Hint alt kıtasındaki önemli temsilcilerinden Çekrâlevî'nin şu ifadeleri kayda değerdir: “Allah’ın kitabı eksiksizdir, açıklanmıştır. Dolayısıyla herhangi bir şerhe, Hz. Muhammed’in tefsirine, açıklamasına veya muktezasının ameli olarak tatbik edilmesine ihtiyaç yoktur.”²³ Yine alt kıtada ekolün önemli isimlerinden Hafız Eslem Cerâcpûrî de şunları söylemektedir: “Dinde zaruri olan şeyler açıklanmış Kur’an’dan ibarettir. Bunun ötesine geçmez.”²⁴ Ekolün hâlihazırda hayatta olan simalarından Edip Yüksel de şöyle demektedir: “Kur’an, tüm Kur’an, başka şey değil sadece Kur’an.”²⁵

İşte bu çalışma, Kur’an’dan başka kaynak kabul etmeyen ve bununla birlikte Kur’an’ın her şeyi içerdiğini iddia eden Kur’ancuların delil ittihaz ettikleri âyetleri, söz konusu iddialara delil olabilirliği açısından tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken Kur’an bütünlüğü, ilgili âyetlerin bağlamı, tefsir literatürü ve mevcut durum göz önünde bulundurulacak, bunun dışında Kur’ancuların iddialarına harici delillerle cevap vermek gibi bir amaç güdülmeyecektir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur’ancılık ekolünün kendisine delil olarak aldığı âyetleri inceleyen müstakil bir çalışma yoktur. Suat Mertoğlu, Kur’ancılık ekolünü ortaya çıkaran dinamikleri ele aldığı bir çalışmada ekolün Kur’ânî dayanaklarına kısmen değinmiştir.²⁶ Hayri Kırbaçoğlu “İslâm Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım” isimli kitabında birkaç âyeti incelemiştir,²⁷ Mustafa Öztürk de “Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur’ancılık” isimli çalışmada²⁸ konuya tutarlılık bağlamında temas etmiştir. Dolayısıyla bu çalışma konuyu daha spesifik olarak ele alıp incelemeyi hedeflemekte ve bu yönüyle önem arz etmektedir.

1. Kur’an’da Her Şeyin Tafsil Edilmesi

Kur’ancılık ekolü mensuplarının dini olan her şeyin bilgisinin Kur’an’da yer aldığına dayanak kıldıkları âyetlerden biri Yûsuf sûresi 111. âyetidir. Söz konusu âyetin metni ve meâli şu şekildedir:

لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهَدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Muhakkak ki (Kur’an’da zikri geçen) Peygamber kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Bu Kur’an uydurulmuş bir söz değildir. Fakat o, önceki kitapları tasdik eden, her şeyi tafsil eden/açıklayan ve iman edenler için hidâyet ve rahmettir.”²⁹

²² Hadim Hüseyin İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve şübühatuhum havle’s-sünne* (Taif: Mektebetü’s-Siddîk, 2000), 265-266.

²³ İlahibahş, *Kur’âniyyûn*, 211.

²⁴ İlahibahş, *Kur’âniyyûn*, 211.

²⁵ Edip Yüksel, *Mesaj: Kur’an çevirisi*. (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2016), 18.

²⁶ Mertoğlu, *Dinî hükümlerin kaynağı ve dinî metinlerin anlaşılması*, 128-131.

²⁷ Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım*, 131-139.

²⁸ Mustafa Öztürk, *Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur’ancılık* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları), 211-215. (Öztürk tarafından Marife Dergisinde yayımlanan aynı konudaki bir makalesi az önce zikri geçen kitabında da yayımlandığı için ona ayrıca temas edilmemiştir. Mustafa Öztürk, “Modern Döneme Özgü Bir Kur’an Tasavvuru -Kur’ancılık ve Kur’an İslâmî Söyleminin Tahlil ve Tenkidi” 10/3 (2010), 9-44.)

²⁹ Yûsuf 12/111.

Kur'ancılar tamamı Mekkî olan Yûsuf sûresinde yer alan ve bu âyetteki³⁰ “وَتَفْصِيلٍ” ibaresini, Kur'an'ın dini açıdan kişiye lazım olan her türlü bilgiyi açıkladığına delil getirmektedirler.³¹ Kuşkusuz onları böyle düşünmeye sevk eden amil, âyetteki “تفصيل” kelimesine yükledikleri anlamdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu kelimeyi etimolojik açıdan tahlil etmek yerinde olacaktır. Tef'il babından mastar olan “تفصيل” kelimesi “فصل” kökünden türemektedir. “فصل” kelimesi ise sözlükte iki şey arasındaki engel, mesafe³² ya da aralarında bir boşluk oluncaya dek bir şeyi diğerinden ayırmak, uzaklaştırmak³³ anlamlarına gelmektedir. İbn Fâris (ö. 395) de bu kelimeyi “bir şeyi diğerinden temyiz edip ayırt etmeye delalet eder” şeklinde tanımlamaktadır.³⁴ Bu anlamından dolayı âyet sonlarına birini diğerinden ayırdığı için fasıla, vücuttaki eklemlere de “mafsal/mefâsil” denmektedir. Kelimenin bu anlamıyla paralel olarak Kur'an'da birçok kullanımı mevcuttur. Örneğin; çocuğun sütten ayrılması manasında “فصال”³⁵, hakkın batıdan ayrılacağı ve insanlar arasında hükmün verileceği gün anlamında “يوم الفصل”³⁶, hükmünü verip haklıyı haksızdan ayıran Allah (c.c) hakkında “خير الفاصلين”³⁷ gibi kullanımları zikretmek mümkündür. Dolayısıyla “تفصيل” kelimesi de -kök anlamında mündemiç olan- bir şeyi diğerlerinden ayırt etmek, temyiz etmek veya farklılıklarını beyan ederek açıklamak manalarına gelmektedir.

Kur'ancılık ekolü hakkında kaleme aldığı eserinde İlahibahş da Kur'ancıların bu âyeti yanlış yorumlamalarının temel sebebinin “تفصيل” kelimesine yanlış mana vermelerinden kaynaklanabileceğine işaret etmekte ve şöyle demektedir:

“Belki de onları hataya düşüren şey, âyetteki “تفصيل” kelimesine yanlış mana vermiş olmalarıdır. Onlar bu kelimeyi kendi dilleri olan Urduca'daki manasıyla anlamış olabilirler. Çünkü “تفصيل”, “تفاصيل”, “تفصيلات” kelimeleri Urduca'da cüzi meselelerin bütün detaylarıyla tayin edilmesi anlamını muhtevîdir. Fakat kelimenin Arapça kullanımında böyle bir mana yoktur. Çünkü bu kelimenin Arapça'daki karşılığı ayırt etmek, uzaklaştırmak ve açıklamaktır.”³⁸

Aynı şekilde kendisi de bir Kur'ancı olan Pervîz, her şeyin Kur'an'da yer aldığını savunan Çekrâlevî'nin bu görüşüne karşı çıkmakta ve onu şöyle tenkit etmektedir:

³⁰ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Müessesetü Tarîhi'l-'Arabî, 2002), 2/317.

³¹ Ahmed Subhî Mansûr, *el-Kur'an'u ve kefâ: masdaran li't-teşri'i'l-İslâmî*. (Beyrut-Londra: Müessesetü'l-İntişari'l-'Arabî, 2005), 25; İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve şübühathum havle's-sünne*, 185-186; Birişik, *Hind Altkıtasi Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 328; Kashif Ahmed Shehzada, *Dinin Kaynağı Olarak Kur'an Yeter mi?*, çev. Afşin Bilgili (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 69.

³² Ebü 'Abdirrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhim Sâmerrâî. (Beyrut: Müessesetü'l-'Âlemî li'l-Matbû'ât, 1988), 7/126-127; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1042; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 11/523.

³³ Hüseyin b. Muhammed Rağîb İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân* (Şam: Dâru'l-Kalem, 2002), 638.

³⁴ Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Muhammed Harun Abdüsselam (Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1979), 4/505.

³⁵ el-Bakara 2/233.

³⁶ es-Sâffât 37/21; el-Mürselât 77/14.

³⁷ el-En'âm 6/57.

³⁸ İlahibahş, *Kur'âniyyûn*, 212.

“Çekrâlevî'nin temel hatası Arapça'daki “مفصل” ve “تفصيل” kelimelerini Urduca'daki anlamlarıyla kullanmasıdır. O böyle yaparak temelden yanlış bir yola girmiştir. Bundan dolayı vardığı sonuç da yanlış olmuştur.”³⁹

Âyetteki “وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ” ibaresinin tefsir literatüründeki yorumlarına göz attığımızda kelimenin etimolojik anlamıyla münasip yorumlara rastlamaktayız. Taberî (ö. 310), İbn Ebî Hâtim (ö. 327), Vâhidî (ö. 468), Râzî (ö. 606), Kurtûbî (ö. 671) gibi müfessirler bu ifadeden kastedilen mananın, kulların emir, nehiy, helal, haram, itaat ve isyan gibi konularda ihtiyaç duydukları şeylerin açıklanması olduğunu söylemektedir.⁴⁰ Mu'tezilî müfessir Zemaşerî ise akıl delili ile birlikte sünnetin, icmânın ve kıyasın dayandığı ana kaynak olması hasebiyle Kur'an'ın dinde ihtiyaç duyulan her şeyi açıkladığını ifade etmektedir.⁴¹ Yukarıda da temas ettiğimiz gibi uhdesindeki Menâr dergisinde Kur'ancılık bağlamında cereyan eden tartışmalara şahit olan Reşîd Rızâ aynı isimli tefsirinde şu açıklamayı yapmaktadır:

“تفصيل” kelimesi, beyan edilmesi istenen hakikatleri ve gerçekleri onlardaki kapalılığı giderecek ve zihinlerde birbirlerine karışmalarına mâni olacak şekilde ayırmak demektir. Yoksa bunun anlamı her meseleyi detaylarıyla beyan edip lafı uzatmak değildir. Kur'an'da dini açıdan muhtaç olduğumuz her şeyin açıklaması vardır. Bu açıklamalar gereken yerde uzun, gereken yerde kısa ve özet olarak yapılmıştır. (...) Ameli olarak bu hususu örneklendirecek olursak namazların nasıl kılınacağı veya kaç rekât kılınacağı Hz. Peygamberin uygulamasıyla açıklanmıştır. Bundan dolayı Kur'an, namaz ibadetinin nasıl edileceğini açıklamamış, ancak edilmesi emrini tekrar tekrar zikretmiştir.”⁴²

Muasır müfessirlerden Mevdûdî (ö. 1979) de, “وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ” ifadesini, Kur'an'ın insanın doğru yolu bulması için gerekli olan şeyleri tüm ayrıntılarıyla vermesi şeklinde yorumlamaktadır. Bazılarının bu âyete “dünyada var olan her şeyin ayrıntısını içermek” anlamı verdiklerini söyleyen Mevdûdî, Kur'an'ın yalnızca “hidâyet” konusunda gerekli tüm ayrıntıları verdiğini söylemektedir.⁴³

Diyanet'in Kur'an Yolu tefsiri bu âyet bağlamında, Kur'an'ın beşer tarafından uydurulabilecek bir söz olmadığını, bilakis kendisinden önce indirilen Tevrat, Zebur ve İncil gibi kitapları tasdik ettiğini vurgulamış, her şeyi tafsil etmesini ise, dünyada var olan her şeyi açıklaması değil, insanlığın muhtaç olduğu ve ilâhî vahyin yol göstericiliği olmadan

³⁹ İlahibahş, *Kur'âniyyûn*, 212-213.

⁴⁰ Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 13/404; Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1997), 7/2213; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basît*, thk. Abdullah b. İbrahim er-Reys - Abdurrahman b. Abdülcebbar b. Salih Hevsavi (Riyad, 1430), 12/275-276; Ebü'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 18/233; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 11/475.

⁴¹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1407), 2/511.

⁴² Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsîrü'l-menâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 8/390.

⁴³ Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an* (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 2/502.

ulaşamayacağı helâl, haram, sevap, günah gibi dinî ve ahlâkî konulara dair gereken ayrıntıları vermesi şeklinde yorumlamıştır.⁴⁴

Netice olarak, “تفصيل” kelimesinin lügat anlamını, müfessirlerden naklettiğimiz görüşleri, namaz, zekât, hac, oruç gibi ibadetlerin detaylarının Kur'an'da yer almaması gibi hususları göz önünde bulundurduğumuzda Yûsuf sûresi 111. âyetin Kur'ancuların iddialarına delil olamayacağı ortaya çıkmaktadır.⁴⁵

Kur'ancuların dinle ilgili her şeyin bilgisinin Kur'an'da var olduğuna delil getirdikleri bir diğer âyet de Mekki bir sûre olan Hûd sûresinin ilk âyetidir. Onlar, âyetteki “تُمْ فَصَّلَتْ” ifadesini Kur'an'ın muğlak olmadığı, bilakis detaylı olduğu ve dini açıdan lazım olan her türlü bilgiyi içerdiğine delil getirmektedirler.⁴⁶ Söz konusu âyetin metni ve meâli şu şekildedir:

الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ

“Elif. Lâm. Râ. Bu, hakîm ve habîr olan Allah tarafından âyetleri muhkem kılınmış, sonra da tafsil edilmiş bir Kitap'tır.”⁴⁷

Âyetteki “تُمْ فَصَّلَتْ” ifadesinin ilk asırlarda nasıl anlaşıldığını görebilmek için İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 597) tefsirinden ilgili kısmı buraya aktarmak istiyoruz. O, tefsirinde bu hususta altı görüş olduğunu nakletmektedir:

1. *Tafsil edilen şeyler helal ve haramlardır. Bu görüşü Ebu Salih, Abdullah İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir.*

2. *Cisr bin Ferkad, Hasen'den tafsil edilen şeylerin mükâfat ve azap olduğunu nakletmiştir.*

3. *Ebu Bekir el-Hüzelî yine Hasen'den bunların vaat ve tehdit babında yapılan açıklamalar olduğunu aktarmıştır.*

4. *Tafsil edilmiş yani tefsir edilmiş anlamındadır. Mücahit böyle demiştir.*

5. *İbn Kuteybe'ye göre burada kastedilen, Kur'an'ın parça parça indirilmesidir, toptan indirilmemesidir.*

6. *Zeccâc ise burada murâd edilenin Allah'ın bir olduğu, Peygamberlik kurumunun hak olduğu ve şeriatin ihtiyaç duyduğu bütün delillerin beyan edilmesidir.*⁴⁸

İbnu'l-Cevzî'nin bu naklinden de anlaşıldığı gibi gerek bu âyette gerek “فصل” kökünden türeyen kelimelerin yer aldığı diğer âyetlerde kelimenin kök manasında mündemiç olan iki şeyi birbirinden temyiz ederek açıklamak manasını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nitekim İbn Âşûr (ö. 1973) da kelimenin kök anlamındaki bu detaya dikkat çekmiş ve beyandan kinaye olarak Kur'an'ın Furkan diye isimlendirildiğini

⁴⁴ H. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe ve Meal Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 3/265.

⁴⁵ Her şeyin bilgisinin Kur'an'da yer aldığını iddia eden Kur'ancuların Namaz ibadeti özelinde içerisine düştükleri ihtilafı görmek için bk: Ahmet Yazıcı, “Kur'ancılık Ekolü ve Namaz”, *İslami İlimler Dergisi* 15/2 (2020), 317-355.

⁴⁶ Mansûr, *el-Kur'an'u ve kefâ*, 27; Shehzada, *Kur'an Yeter mi?*, 71; Kuran Araştırmaları Grubu (ed.), *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016), 40, 303.

⁴⁷ Hûd 11/1.

⁴⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-'Arabî, 1422), 1/356.

söylemiştir.⁴⁹ Dolayısıyla Kur'ancuların âyetlerdeki ilgili kelimelerin Kur'an'ın her şeyi detaylı bir şekilde açıkladığına dair iddiaları hem filolojik hem de vakıya uygunluk açısından isabetli değildir.

2. Kur'an'da Hiçbir Şeyin Eksik Bırakılmaması

Kur'ancılık ekolü mensuplarının Kur'an'ın her şeyi kapsayıcı olduğuna delil getirdikleri âyetlerden biri En'âm Sûresi 38. âyetidir. Onlar bu âyetle istidlâl ederek Kur'an'ın gerek külli gerek cüzi her şeyi ihtiva ettiğini ileri sürmektedirler.⁵⁰ Söz konusu âyetin metni ve meâli şu şekildedir:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أَمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَزَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

“Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihâyet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler.”⁵¹

Bu âyetin Kur'ancuların iddialarına delil olabilirliliğine temas etmeden önce siyakına değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.⁵² Çünkü Mekkî bir sûre olan Hûd sûresinde yer alan bu âyet-i kerime müşriklerin Hz. Peygamber'den nübüvvetini teyit eden maddi mucize istekleri beyanında gelmiş ve onlara Hz. Peygamber'in diliyle şu şekilde karşılık verilmiştir:

Allah Teâlâ her türlü mucize indirmeye kadirdir. Asıl sorun mucize isteyenlerin bu husustaki sünnetullahı bilmemesidir. Gerçek şu ki Allah'ın kudreti mucize isteyenlerin taleplerinden daha kapsamlı ve geniştir. Allah âyetlerini gözler önüne sermiştir. Yürüyen veya uçan her canlıyı Allah yaratmıştır. O her şeyi idare eden ve gözetendir. Her şey onun ilmi ezelisinde maruf olup hiçbir şey onun hüküm ve tasarrufunun dışında değildir. Bütün yaratılanların dönüş yeri onadır. Allah'ın âyetleri gözlerinin önünde açık bir şekilde serildiği halde ısrarla Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar acizyet içerisinde olan kimselerdir. İnanmak için yeni âyetler bekleyenler; işitmeyen sağırlar ve konuşamayan dilsizlerdir? Onların hali zifirî karanlıkta yürüyüp önünü görmeyen kimseden farksızdır. Allah Teâlâ dilediğini doğru yola iletir, dilediğini de sapık hali üzere devam ettirir.⁵³

Siyaka dair aktardığımız bu malumattan sonra âyetteki ilgili kısmın yorumuna geçecek olursak müfessirlerin kahir ekseriyeti âyetteki *“kitap”* lafzından kastedilenin levhi mahfuz/ümmü'l-Kitap olduğunu ifade etmişler ve bu yorumlarına delil olarak siyaki gerekçe göstermişlerdir.⁵⁴ Ancak yukarıda da temas ettiğimiz gibi Kur'ancular burada

⁴⁹ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnisiyye lî'n-Neşr, 1984), 11/315.

⁵⁰ Sıdkî, “el-İslâmü hüve'l-Kur'ânu vahdeh”, 516; Mansûr, *el-Kur'an'u ve kefâ*, 25; Shehzada, *Kur'an Yeter mi?*, 69.

⁵¹ el-En'âm 5/38.

⁵² Bağlamın Kur'an'ı anlamaya etkisi bakımından bk: Mustafa Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakin Rolü: Bütünlük Üzerine* (Ankara: Sidre Yayınları, 1996); Abdulkadir Karakuş, “Kur'an Meallerinde Bağlama Riayet Etmemin Önemi”, *Tefsîr Araştırmaları Dergisi* 4/1 (30 Nisan 2020), 93-116.

⁵³ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs : tertîbü's-suver hasebü'n-nüzûl* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000), 4/85-86. (Tasarruf edilerek alıntı yapılmıştır)

⁵⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/560; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/232; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, 4/1286; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Basellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 4/80; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an*

zikredilen “*kitap*”tan kastedilenin Kur’an olduğunu ileri sürmüş ve iddialarını bu kabul üzere temellendirme yoluna gitmişlerdir. Kur’ancuların iddialarını ispat etmek için siyaki bu kadar açık olan bir âyet hakkında bu denli parçacı hareket etmeleri, tek kaynak kabul ettikleri Kur’an’ı anlama noktasında ciddi manada sıkıntı yaşadıklarını göstermektedir. Faraza onların tercihinin doğru olduğunu kabul etsek bile bu durumda İslâm’ın şiarı kabul edilen namaz, oruç, zekât, hac gibi temel ibadetlerde bile Kur’an’ın detay vermediğine şahit olmaktayız. Dolayısıyla Kur’ancuların En’âm Sûresi 38. âyet hakkındaki istidlâlleri tutarlılık arz etmemektedir.

3. Her Şeyin Kur’an’da Beyan Edilmesi

Kur’an ilimlerinden bir tanesi de mücmel ve mübeyyen konusudur. Ancak Kur’ancular hiçbir âyetin mücmel olduğunu kabul etmezler. Onlara göre Kur’an’da her şey beyan edilmiştir. Bu sebeple gayet açık ve anlaşılır bir kitaptır. Hz. Peygamberin sünneti dâhil hiçbir kaynağın açıklamasına ihtiyaç duymaz. Bu iddialarına delil getirdikleri âyetlerden birisi Nahl sûresi 89. âyettir.⁵⁵ Âyetin metni ve meâli şu şekildedir:

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

“Her ümmete kendi içlerinden bir şahit getirdiğimiz gün, seni de onlar üzerine şahit olarak getireceğiz. Biz sana Kitabı, her şeyin açıklayan, müslümanlara da bir hidayet, rahmet ve müjde olarak indirdik.”⁵⁶

Öncelikle âyetin siyakına işaret etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Âyetin içinde yer aldığı Nahl sûresi Mekke döneminin sonlarına doğru nazil olmuştur. Sûrede genel hatlarıyla, Allah’ın varlığına, birliğine ve her şeye kadir olduğuna dair deliller, öldükten sonra dirilme, mahşerde toplanma, amel defterlerinin dağıtılması gibi itikada taalluk eden konular ele alınmaktadır. 89. âyetin yer aldığı özel bağlamda ise peygamberlerin çağrısından yüz çeviren kâfirlerin yine bizzat peygamberlerinin huzurunda hesaba çekildikleri manzara arz edilmekte ve Hz. Peygamber’in de onlara şahitlik yapacağı vurgulanmaktadır. Âyet, Hz. Peygamber’in vazifesini açıklayan son bölümle bitmektedir ki, Allah Teâlâ her şeyi beyan eden, inananlar için hidayet, rahmet ve müjde olan kitabı elçisine indirmiş ve hiç kimseye öne süreceği bir delil veya mazeret bırakmamıştır.

Kendisinden önceki âyetlerle üslup ve muhteva açısından tam bir uyum içerisinde olan 89. âyetin sevk amacı, ahirette cereyan edecek hallerin tasvir edilerek muhatapların uyarılmaları, korkutulmaları ve en nihayetinde inkârlarından vazgeçmeleridir. Dolayısıyla kâfirler âyetin direk muhatabıdır. Âyetin son kısmında Hz. Peygamber’e inzal edilen kitabın müslümanlar için hidâyet rehberi, müjde ve rahmet olarak vafedilmesi ve bir sonraki âyette hitabın müslümanlara dönmesi, aynı şekilde âyetin muhatap kitlesi içerisinde onların da yer aldığına işaret etmektedir. Bu sebeple âyetteki “تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ” ifadesini indiği Mekke ortamının şartlarını dikkate alarak Mekkeli müslümanları ve müşrikleri kapsayacak şekilde yorumlamak gerekir.

hakâ’iki ğavâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vîl, 2/21; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 7/217; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, 6/420.

⁵⁵ Mansûr, *el-Kur’an’u ve kefâ*, 25; Birşık, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 328; Shehzada, *Kur’an Yeter mi?*, 69; Kuran Araştırmaları Grubu (ed.), *Uydurulan Din ve Kur’an’daki Din*, 29.

⁵⁶ en-Nahl 16/89.

Bağlamı bu şekilde tespit ettikten sonra âyetteki “تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ” ifadesinden - Kur’ancıların iddia ettiği gibi- Kur’an’ın dine dair her şeyi ayrıntılarıyla beyan eden bir kitap olduğunun kastedilmesi isabetli bir yorum gibi gözükmemektedir. Çünkü âyetin muhatap kitlesi içerisinde yer alan kafirlere inanmadıkları bir kitabın bütün fûru meseleleri kapsadığını söylemek anlamsızdır. Onlar için ehem olan şey iman etmektir ve fûrû meseleler birinci öncelikleri değildir. Aynı şey Mekkeli müslümanlar için de geçerlidir. Ahkama taalluk eden âyetlerin büyük çoğunluğunun Medine’de indiği göz önünde bulundurulacak olursa âyetteki “تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ” ifadesinin, dinin muhteviyatındaki fûrû meselelerin detaylarına işaret etmediği ortaya çıkmaktadır. O zaman bu ifadeyi gerek inansın gerek inanmasın Kur’an ile muhatap olan herkesi kapsayacak şekilde yorumlamak gerekmektedir. Nitekim bir sonraki âyette adaletli olmak, iyilik yapmak, yakınlarla yardım etmek gibi erdemli davranışlar emredilip, çirkin işler, fenalık ve azgınlık gibi kötü davranışlar da yasaklanarak bütün insanlar için genel geçer ilkeler ortaya koyan kitabın muhtevası genel hatlarıyla özetlenmiştir.

“تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ” ifadesinin tefsir literatüründeki yorumlarına baktığımızda Mukâtil b. Süleyman (ö. 150) âyetteki beyanı Allah’ın emrettikleri, yasakladıkları, vadettikleri, tehdit ettikleri ve önceki ümmetlerin haberleri şeklinde açıklamaktadır.⁵⁷ Taberî âyetteki beyanı helal, haram, sevap ve ceza terettüb eden şeylerin açıklanması olarak yorumlamıştır.⁵⁸ Müfessir Râzî ise, âyetin tefsiri bağlamında ilimlerin dini olan ve olmayan olmak üzere iki kısma ayrıldığını, dini olmayan ilimlerin Kur’an’da yer almadığını, dini ilimlerin usûl ve fûrû olmak üzere iki kısma ayrıldığını, usûl kısmının Kur’an’da yer aldığını, fûrû kısmının ise yer almadığını söylemiştir.⁵⁹ Çağdaş müfessirlerden Mevdûdî de âyetin tefsiri bağlamında şu açıklamayı yapmıştır: “Kur’an hidâyet veya dalaletin, kurtuluş veya azabın dayandığı her şeyi açıkça ortaya koymuştur ki, hakla bâtili birbirinden ayıran bu bilgi doğru yola ulaşmak için zaruridir.”⁶⁰ Halis Albayrak ise bu âyeti Kur’an’ın iyiye, doğruya, hakka ve hakikate ulaştırıcı ‘Hüda’lık vasfı ile ilişkilendirerek yorumlamaktadır. O’na göre Kur’an, kâinatta gelmiş ve gelecek her şeyi ayrıntılarıyla açıklamaktan ziyade insanlara hangi zaman ve zeminde nasıl davranacaklarını öğreten kitaptır.⁶¹

4. Hükümün Yalnız Allah’a Ait Olması

Kur’an dışındaki kaynakları reddetme noktasında Kur’ancıların ileri sürdükleri bir diğer delil, tarihte Haricilerin de sloganı olan “Hüküm yalnız Allah’a aittir”⁶² meâlindeki âyettir. Kur’ancılar bu âyetin literal anlamından hareketle hüküm koyma yetkisinin yalnızca Allah’a mahsus olduğunu ve sübutuna yakîn derecesinde inandıkları Kur’an dışında hiçbir kaynağın bu yetkiye sahip olamayacağını iddia ederler. Bu meyanda Hz. Peygamberin sünneti, kıyas, icmâ veya müçtehit imamların görüşleriyle amel etmek onlara göre şirktir.⁶³

⁵⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/483.

⁵⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 14/333.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 20/101-102.

⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, 3/51.

⁶¹ Halis Albayrak, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şule Yayınları, 2016), 28.

⁶² el-En’âm 6/57; Yûsuf 12/40; Yûsuf 12/67.

⁶³ İlahibahş, *Kur’âniyyûn*, 219; Daudi, *Pakistan ve Hindistan’da Hadis Çalışmaları*, 277; Birişik, *Hind Altıkitası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 300; Shehzada, *Kur’an Yeter mi?*, 26; Kuran Araştırmaları Grubu (ed.), *Uydurulan Din ve Kur’an’daki Din*, 29.

Haddizatında müstakil bir âyet olmayan bu cümle Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Resmi Mushaf tertibine göre ilk olarak En'âm sûresinde yer alan bu âyetin metni ve meâli şu şekildedir:

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضُ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ

“De ki: Ben Rabbimden gelen bir beyyine/delil üzerindeyim. Siz ise, onu yalan saydınız. Acele gelmesini istediğiniz azap da benim elimde değildir. Onu çabuklaştırmak veya ertelemek hakkındaki hüküm, yalnız Allah'a aittir. O, gerçeği anlatır ve hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”⁶⁴

Âyetteki “إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ” ifadesinden tam olarak neyin kastedildiğini anlamak için bağlamına bakmak gerekmektedir. Söz konusu âyet, müşriklerin Hz. Peygamber'den kendilerine vadedilen azabın hemen gelmesini istemeleri üzerine nazil olmuştur. Allah Teâlâ onların bu isteğini reddetmiş ve bu konudaki hükmün Hz. Peygamber'in yetkisinde olmadığını beyan etmiştir. Dolayısıyla ortada Kur'ancılığın iddia ettiği gibi dini hükümler konusunda kimin yetkili olduğuna dair bir bağlam söz konusu değildir.

“إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ” âyeti ikinci olarak Yûsuf sûresinde geçmektedir. Metni ve meâli şu şekildedir:

مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Sizin Allah'ın yanı sıra ilah diye ibadet ettikleriniz, sizin ve atalarınızın uydurduğu birtakım boş isimlerden ibarettir. Allah Teâlâ ise onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm yalnız Allah'a aittir. O ise, yalnız kendisine ibadet etmenizi emir buyurmaktadır. İşte dosdoğru din budur! Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁶⁵

Bu âyet Yûsuf kıssası bağlamında geçmektedir. Konusu, Hz. Yûsuf'un zindan arkadaşlarını bir olan Allah inancına davet etmesidir. Bu bağlamda Hz. Yûsuf, insanların Allah'a ortak koştukları putların hiçbir ilah vasfının olmadığını, putlara atfedilen bu özelliğin insanlar tarafından uydurulduğunu ve bu noktada hükmün sadece Allah'a ait olduğunu vurgulamış ve Allah Teâlâ'nın sadece kendisine ibadet edilmesini emrettiğini söylemiştir. Siyakından da anlaşıldığı gibi âyetin konusu uluhiyettir. Dini hükümlerle herhangi bir alakası yoktur. Dolayısıyla âyet, Kur'ancılığın iddialarına delil olmaktan uzaktır.

“إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ” âyeti üçüncü defa yine Yûsuf sûresinde geçmektedir. Metni ve meâli şu şekildedir:

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَاذْخُلُوا مِن أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ

“(Ya'kûb Mısır'a hareket etmek üzere olan oğullarına) şöyle dedi: ‘Evlatlarım!’ hepiniz şehre aynı kapıdan girmeyin, farklı kapılardan girin. Gerçi ben ne yapsam, Allah'tan gelecek takdiri önleyemem. Zira hüküm, yalnız Allah'ındır. (O size ne takdir etmişse

⁶⁴ el-En'âm 6/57.

⁶⁵ Yûsuf 12/40.

muhabbâk olacaktır.) Onun içindir ki ben ancak O'na dayanır, O'na güvenirim. Tevekkül edenler de yalnız O'na dayanıp güvensinler.”⁶⁶

Bu âyette Hz. Ya'kûb'un oğullarını Mısır'a yolcu ederken yaptığı nasihat hikâyeye edilmektedir. Hz. Ya'kûb bir tedbir olarak oğullarına, şehre birlikte girip dikkat çekmemelerini tembihlemiş, ancak tedbirin takdirin önüne geçemeyeceğini vurgulayarak bu konuda hükmün yalnızca Allah'a ait olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla konu kaza ve kaderle alakalıdır. Âyetin ne yakın ne de uzak siyakında dini ahkâmı alakalı herhangi bir irtibat söz konusu değildir. Bu sebeple Kur'ancılardan bu âyetle istidlâl de diğerlerinde olduğu gibi tutarlı değildir.

Kur'ancı ekolün Kur'an'ı tek kaynak kabul etme hususunda öne sürdükleri bir diğer delil de Kehf sûresinin 26-27. âyetleridir.⁶⁷ İlgili âyetlerin metni ve meâli şu şekildedir:

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا وَأَنْتُمْ مَا أَوْجِي إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا

“De ki: (Kehf ashâbının) mağarada ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Zira göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na mahsustur. O ne güzel görür ne güzel işitir. (Göklere ve yerde) olanların O'ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kimseyi kendi hükümlerine ortak kılmaz. Rabbinin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.”⁶⁸

Mekkî bir sûre olan Kehf sûresinde yer alan bu âyetler, Ashâb-ı Kehf kıssası bağlamında nazil olmuşlardır. Kehf kıssası ise Mekkelî müşriklerin Medinelî Yahudilerden aldıkları bir kısım bilgilerle Hz. Peygamberi ilzam etmeye kalkışmaları üzerine nazil olmuştur. Kıssa bağlamında tartışılan hususlar hakkında son nokta konulmuş, göklerin ve yerin gaybını sadece Allah'ın bilebileceği vurgulanarak hükmüne kimseyi ortak kılmadığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla diğerlerinde olduğu gibi bu âyetlerin de siyakiyle Kur'ancılardan yüklemiş oldukları anlam arasında herhangi bir birliktelik söz konusu değildir.

5. Allah'ın Dinini Tamamlaması

Kur'ancılardan dini ahkâmı Kur'an ile sınırlama noktasında delil kabul ettikleri âyetlerden biri de Mâide sûresi 3. âyet-i kerimesidir. Kur'ancılar bu âyetle istidlâl ederek Kur'an'ın her yönüyle kâmil bir kitap olduğunu, dolayısıyla bir hükmün dini olabilmesi için Kur'an'da yer alması gerektiğini iddia ederler.⁶⁹ Söz konusu âyetin metni ve meâli şu şekildedir:

(...) الْيَوْمَ يَبْسُ الدِّينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“(…) Artık bugün kâfirler sizin dininizi yok etmekten ümitlerini kesmişlerdir. Öyleyse onlardan korkmayın, benden korkun. İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim günaha

⁶⁶ Yûsuf 12/67.

⁶⁷ Kuran Araştırmaları Grubu (ed.), *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din*, 30.

⁶⁸ Kehf 18/26-27.

⁶⁹ Mansûr, *el-Kur'an'ı ve kefâ*, 32; Birişik, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 328-329.

*meyletmeksizin açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, haram olan etlerden yiyebilir. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir (affı ve merhameti boldur)."*⁷⁰

Uzun olduğu için baş tarafını hafzederek buraya aldığımız Mâide sûresi 3. âyet-i kerimesi dinle alakalı üç hususu içermektedir: İlk olarak sûrenin birinci âyetinde yenilmesi helâl kılınan hayvanlardan istisna edilenler beyan edilmiş, ancak zaruret durumunda asgari ölçüde yenilebileceği bildirilmiştir. İkinci olarak; *"Onlardan korkmayın, benden korkun"* sözüyle müminlere moral telkin edilmiş, artık korkmadan Allah'ın dinini serbestçe yaşayabilecekleri ifade edilmiştir. Son olarak da *"(...) kemale erdirdim, (...) tamamladım, (...) seçtim"* ifadeleriyle insanlığa gönderilen son din olan İslâm'ın her yönüyle kemâle erdiği ve kıyamete kadar geçerli son din olduğu vurgulanmıştır.

Kur'ancılar âyetteki *"أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ"* ifadesini şu şekilde anlamışlardır. Allah'ın tamamlanan nimeti bizler için seçtiği İslâm'dır. İslâm da Kur'an vahyinin tamamlanmasıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Kur'an dine dair her şeyi kapsayan kâmil bir kitap olup harici bir açıklamaya ihtiyaç duymamaktadır.⁷¹ Aynı şekilde Müfessir Râzî de tefsirinde bu âyeti Kur'ancılar gibi yorumlayan bir gruptan bahsetmekte ve *"kıyası kabul etmeyenler"* diye vafettiği bu kimselerin çıkarımını şu şekilde nakletmektedir: *"Bu âyet, kıyasın bâtil olduğuna delalet eder. Zira bu âyet, Allah Teâlâ'nın bütün meseleler hakkında hüküm koyduğunu göstermektedir. Eğer bazı şeylerin hükmü vahiyle açıklanmamış olsaydı, o zaman din kemâle ermemiş olurdu. Her şey hakkında nass varsa, kıyas da o nassa uygun yapılacaksa o zaman kıyas yapmak abesle iştigal olur. Yok, eğer kıyas nassın hilâfına yapılacak olursa, o zaman da bâtil olur."*⁷²

Ancak bu yorumun isabetli olup olmadığını tespit edebilmek için âyetin biraz daha incelenmesine ihtiyaç vardır.

Âyetin indiği yer ve zamana göz attığımızda bu konudaki rivayetlerin neredeyse tamamı âyet-i kerimenin veda haccı esnasında Arafat'ta indiğini ve Peygamber efendimizin bu âyet indikten sonra 81 gün yaşadığında ittifak etmektedir.⁷³ Âyetteki *"أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ"* ifadesi ise farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Taberî'nin İbn Abbas (ö. 68) ve Süddî'ye (ö. 127) dayandırdığı bir görüşe göre dinin kemâlinden maksat, getirmiş olduğu hükümlerin tamamlanmasıdır. Bu görüşü benimseyenlere göre bu âyet, veda haccında inmiş ve bundan sonra bir daha hüküm içeren bir âyet inmemiştir.⁷⁴

Taberî'nin Katâde (ö. 177) ve Said b. Cübeyr'den (ö. 94) naklettiği başka bir görüşe göre ise dinin kemale ermesi, müşriklerin Beytullah'tan uzaklaştırılmaları ile olmuştur: Allah İslâm'ı şirke galip kılmış, Kâbe'yi putlardan temizlemiş ve artık o yıldan sonra müşrikler Kâbe'ye yaklaşmamışlardır. Veda haccında inen bu âyetlerle de Allah dinini kemâle erdirdiğini insanlara ilan etmiştir.⁷⁵ Taberî bu iki görüşü zikrettikten sonra şöyle der:

⁷⁰ el-Mâide 6/3.

⁷¹ Mansûr, *el-Kur'an'ı ve kefâ*, 32.

⁷² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/141.

⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/84.

⁷⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/452-453; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/80; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 1/514.

⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/81-82.

“İkinci görüş daha evladır. Çünkü her ne kadar Abdullah b. Abbas ve Süddî’den bu âyetin ahkâmı alakalı inen son âyet olduğu nakledilmiş olsa da dini ahkâmın hangi âyetle hitama erdiği ihtilaflı bir konudur. Diğer taraftan Berâ b. Âzib son inen âyetin, Nisâ sûresinin 176. âyeti olduğunu söylemiştir. Ayrıca hiçbir alim, ölünceye kadar Resûlullah’tan vahyin kesildiğini söylememiş, bilakis vefatından önce kendisine vahiy daha sık gelmiştir. Bu da göstermektedir ki “أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ” ifadesindeki kemâle erdirmekten maksat, dini ahkâmın tamamlanması değildir.⁷⁶

İmam Mâtürîdî de “Bugün dininizi kemâle erdirdim” âyetinde farklı yorumlar olduğunu söyleyerek bunları; Allah (c.c) peygamberini göndermekle, müslümanları kâfirlere galip getirip onları Mekke’den çıkarmakla ve müslümanları düşmanlarından emin kılıp kâfirlerin ümitlerini kırmakla dinini kemâle erdirmiştir şeklinde özetlemiş ve bu görüşler arasında tercihte bulunmamıştır. Mâtürîdî son olarak şöyle demiştir: “Bu âyetin daha önce kendilerine emredilmeyen emirleri indirmek ve hükümleri koymak suretiyle dininizi tamamladım” anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu mana da caizdir.”⁷⁷

Âyet hakkındaki yorumların genel olarak iki görüş üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi, âyetteki kemâlden kastedilen, dinin ahkâm yönüyle tamamlanmasıdır. İkincisi İslâm’ın her yönüyle batıla galip gelerek hâkim olması ve Mekke’yi putlardan ve putperestlerden temizleyerek veda haccında bunu tüm dünyaya ilan etmesidir. İkinci görüş, hem daha küllî bir bakış açısı içermesi hem âyetin dış siyakına uygunluğu hem de cüzi olarak birinci görüşü de ihtiva etmesi dolayısı ile daha tercihe şayandır. Birinci görüş Mâtürîdî’nin de dediği gibi doğru olmakla birlikte âyetin anlamını daraltmaktadır.

Meseleyi konumuz açısından değerlendirecek olursak tercih ettiğimiz görüş ile Kur’ancılara görüşünün aynı olmadığı aşikârdır. Ancak meseleyi tam açıklığa kavuşturmak için Kur’ancılara görüşüyle diğer görüşün mukayesesini de yapmak icap etmektedir. Çünkü Kur’ancılara görüşüyle Taberî’nin Abdullah b. Abbas ve Süddî gibi tefsir otoritelerine dayandırdığı görüş -söylem itibarıyla- benzerlik arz etmektedir. Bu benzerlik haklı olarak eylem itibarıyla da bir benzerliğin var olup olmadığını tartışmaya açmaktadır. Bu sebeple bu hususun da vuzuha kavuşturulması gerekmektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kur’ancılar söz konusu âyetteki dinin kemâle ermesini dinin Kur’an ile tamamlanması şeklinde anlamışlardır. Buradan hareketle Kur’an’ın dine dair her şeyi kapsayan kâmil bir kitap olduğunu ve başka bir şeye ihtiyaç duymadığını iddia etmişlerdir. Ancak âyet-i kerimeyi dinin ahkâm yönüyle tamamlanması şeklinde anlayan müfessirlerin hiç birisi bir sonraki aşamada Kur’an’ın dine dair her şeyi kapsayan ve başka bir şeye ihtiyaç duymayan bir kitap olduğunu iddia etmemiştir. Bilakis bu tamamlanmanın indirilen âyetler ve Hz. Peygamber’in beyanı ile olduğunu, onların görüşünü nakleden Taberî özellikle tasrih etmektedir.⁷⁸ Dolayısıyla Abdullah b. Abbas ve Süddî gibi tefsir otoritelerine isnad edilen görüşün eylem planında Kur’ancı anlayış ile herhangi bir benzerliği söz konusu değildir.

⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8/82-83.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü ehli’s-Sünne*, 3/455.

⁷⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8/80.

Sonuç

Müslüman toplumları içerisine düştükleri ataletten kurtarmaya mebni bir hareket olarak ortaya çıkan Kur'ancılık ekolü, görüş ve düşüncelerini ispat sadedinde birçok âyeti delil olarak kullanmıştır. Onların delil aldıkları âyetlerin tahlilini ele aldığımız bu çalışmada vardığımız sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Tarihteki Hâricîler ve Mutezile gibi mezheplerle belli ölçüde benzerlik arz etse de Kur'ancılık ekolü modern döneme özgü bir harekettir. Ekol, batının meydan okuyucu tavrına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, müslümanların kurtuluşu için İslâm usûl ve geleneği ile hesaplaşmayı teklif etmiş ve Kur'an'ı dinde tek kaynak kabul etmiştir.

2- Kur'ancılık ekolü emperyalistler tarafından ilk işgal edilen İslâm beldeleri olan Hindistan ve Mısır gibi ülkelerde ortaya çıkmış, zamanla diğer ülkelerde de taraftar bulmuştur. Ekolün ana kaynak olan Kur'an'a dönüş vurgusu orta çağda kiliseye başkaldıran Protestanlık hareketinin temel umdeleriyle benzerlik arz etmektedir. Bu da ekolün tepki olarak doğduğu batı medeniyetinden bilerek veya bilmeyerek etkilendiğini göstermektedir.

3- Kur'ancılık ekolü yirminci asrın ikinci yarısında ülkemizde de taraftar bulmuş, farklı tonlarda dile getirilmiştir. Ülkemizde daha ziyade Kur'an İslâm'ı, Meâlcilik, Kur'an'a dönüş, Kur'an bize yeter, indirilen din uydurulan din vb. tabirlerle tesmiye edilen ekol gerek akademik gerek sivil camiadan belli ölçüde taraftar bulmuştur. Özellikle iletişim vasıtalarının yaygınlaştığı iki binli yıllar ekolün daha fazla gündemde yer almaya başladığı zaman dilimidir.

4- Kur'ancılık ekolü kendi içerisinde homojen bir yapı arz etmemektedir. Ekol mensupları arasında gerek teorik gerek pratik bazı görüş farklılıkları bulunmaktadır. Kur'an dışı kaynakların delil olabilirdiği veya Kur'an'ın dinde lazım olan her şeyi içerip içermediği gibi teorik konular ekol içerisinde ihtilaf edilen hususlardandır.

5- Dinde Kur'an'ın tek ve yeter kaynak olduğunu savunan Kur'ancılık ekolü, Kur'an dışı kaynaklara retçi veya seçmeci bir tavırla yaklaşmış doğal olarak birçok açıdan eleştirilere maruz kalmıştır. Ekol bu noktada metin merkezci bir anlayışla hareket ederek savunmaya geçmiş, Kur'an âyetlerini kendi görüşleri doğrultusunda te'vil etmiştir.

6- Kur'ancılık ekolü, bir kısım âyetlerde Kur'an'ın bir vasfı olarak zikredilen "tafsil" kelimesini delil alarak Kur'an'ın dine dair her şeyi detaylı bir şekilde içerdiğini iddia etmektedir. Ancak söz konusu âyetler, onların iddialarını ispat için yeterli delalete sahip değildir. Çünkü onların yorumları hem bağlama hem kelimenin kök anlamına hem de mevcut İslâmî uygulama göz önüne alındığında tutarlı değildir. Nitekim bu noktada ekol içerisinde de itirazlar söz konusudur.

7- Kur'ancılıkların önemli bir iddiası da Kur'an'da mücmel âyet olmadığıdır. Kur'an'ın "tibyan" vasfını öne süren ekol mensupları, Kur'an'da her şeyin beyan edildiğini dolayısıyla sünnet başta olmak üzere Kur'an'ın dışında hiçbir şeye ihtiyaç olmadığını iddia ederler. Ancak hem ilgili âyetlerin siyaki hem de sünnetin dindeki fonksiyonu onların bu iddiasını geçersiz kılmaktadır.

8- Çalışmamızın genelinde de görüldüğü gibi Kur'ancılıkların en önemli hatası, siyaka açıkça muhalefet ederek keyfi yorumlarda bulunmalarıdır. Örneğin En'âm sûresi 38. âyette geçen "*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık*" cümlesindeki "*kitab*"a Kur'an

manası vererek âyeti Kur'an'ın külli cüzi her şeyi içerdiğine delil getirmişler ve bu yorumlarıyla siyaka açıkça muhalefet etmişlerdir. Aynı şekilde iki farklı sûrede üç farklı yerde geçen “*Hüküm yalnız Allah’a aittir*” meâlindeki âyet de bu hata üç kez tekrar edilmiştir.

9- Kanaatimizce Kur'ancuların bu derece bağlam hatasına düşmelerinin en önemli sebebi, delil olarak öne sürdükleri âyetlerin –ki bu çalışmada bunlar ele alınmıştır- biri hariç tamamının Mekki olmasıdır. Aslında Kur'ancuların delillerini Medine döneminin son zamanlarında inen âyetlerden seçmeleri daha isabetli olabilirdi. Ancak onların delillerini henüz ahkâmın nazil olmadığı Mekki âyetlerden seçmeleri ve siyak ile bu derece ters düşmeleri ekolün genel manada yanlış bir noktada olduğuna işaret etmektedir.

10- Çalışmamızda dikkat çeken bir diğer husus da Kur'ancuların herhangi bir usûl takip etmeksizin Kur'an âyetlerini işlerine geldiği gibi yorumlamakta bir beis görmemesidir. Örneğin; “tafsil” kelimesinin yorumunda iştikak ilmini göz ardı etmeleri bu noktada zikredilebilir.

Sonuç olarak söyleyecek olursak Müslüman toplumlari içerisine düştükleri durumdan kurtarmak gibi bir hedefle ortaya çıkan Kur'ancılık ekolü, geri kalmışlığın sebebi olarak lanse ettiği İslâm usul ve geleneğine alternatif bir metodoloji geliştirebilmiş değildir. Dolayısıyla usulsüzlük gibi bir handikapla malul olan ve kendi içinde dahi birçok ihtilaf barındıran Kur'ancılık ekolü, modern haricilik, tekfircilik veya deizm gibi akımlara meydan verme potansiyeline sahip görünmektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Aziz. Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.
- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Bigiyef, Mûsâ Cârullah. *Kur'an ve Sünnet İlişkinde Farklı Bir Yaklaşım: Kitabü's-Sünne*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Birişik, Abdülhamit. *Hind Altıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. Klasik Yayınları, 8. Basım, 2019.
- Daudi, Zaferullah. Şah Veliyyulah Dehlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadîs: tertîbü's-suver hasebü'n-nüzûl*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 2000.
- Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. thk. Muhammed Harun Abdüsselam. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fikr, 1979.
- Ferâhîdî, Ebû 'Abdirrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhim Sâmerî. 8 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbû'ât, 1988.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhîr*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Hâcîr, Cemal b. Muhammed b. Ahmed. *el-Kur'âniyyüne'l-'Arab ve mevkîfuhum mine't-tefsîr: dirâse nakdiyye*. Cidde: Dârü't-Tefsîr, 2015.
- Hansu, Hüseyin. *Mutezile ve Hadis*. Ankara: Otto, 3. Basım, 2018.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *Tefsîru'l Kur'âni'l 'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1997.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sadr, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1422.

- İlahibahş, Hadim Hüseyin. *el-Kur'âniyyûn ve şübühâtühüm havle's-sünne*. Taif: Mektebetü's-Siddîk, 2000.
- İmâre, Muhammed (ed.). *el-A'malü'l-kâmile li-İmam eş-Şeyh Muhammed 'Abduh*. 5 Cilt. Beyrut-Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1993.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed Rağîb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Şam: Dâru'l-Kalem, 2002.
- Karakuş, Abdulkadir. "Kur'an Meallerinde Bağlama Riayet Etmenin Önemi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/1 (30 Nisan 2020), 93-116. <https://doi.org/10.31121/tader.680011>
- Karaman, H. vd. *Kur'an Yolu Türkçe ve Meal Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2006.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 15. Basım, 2018.
- Kuran Araştırmaları Grubu (ed.). *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 50. Basım, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mansûr, Ahmed Subhî. *el-Kur'an'u ve kefâ: masdaran li't-teşri'i'l-İslâmî*. Beyrut-Londra: Müessesetü'l-İntişari'l-'Arabî, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Basellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mertoğlu, M. Suat. *İslam'ın Anlaşılmasını Kur'an İle Sınırlandırma Eğilimini Ortaya Çıkaran Temel Dinamikler*. ed. Cengiz Kallek. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü Tarîhi'l-'Arabî, 2. Basım, 2002.
- Öz, Mustafa. "Seyyid Ahmed Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/73-75. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Öztürk, Mustafa. *Çağdaş İslam Düşüncesi ve Kur'ancılık*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım.
- Öztürk, Mustafa. "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru -Kur'ancılık ve Kur'an İslâmî Söyleminin Tahlil ve Tenkidi" *10/3* (2010), 9-44.
- Râzî, Ebû'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsîrü'l-menâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Shehzada, Kashif Ahmed. *Dinin Kaynağı Olarak Kur'an Yeter mi?* çev. Afşin Bilgili. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 8. Basım, 2015.
- Siddîkî, Mazharuddin. *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*. çev. Murat Fırat-Göksel Korkmaz. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- Sıdkî, Muhammed Tevfîk. "el-İslâmü hüve'l-Kur'ânu vahdeh". ed. Muhammed Reşîd Rızâ. *el-Menâr* 9/7 (1906), 515-525.
- Sıdkî, Muhammed Tevfîk. "Kelimetü insâf ve i'tirâf". ed. Muhammed Reşîd Rızâ. *el-Menâr* 10/2 (1907), 140.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Karâîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/424-426. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Şen, Ercan. "1980 Sonrası Dergilerde 'Kur'ancılık' ve 'Mealcilik' Tartışmaları". "Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler. ed. Lütfi Sunar. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 2001.
- Ünver, Mustafa. *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü: Bütünlük Üzerine*. Ankara: Sidre Yayınları, 1996.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tefsîrü'l-basît*. thk. Abdullah b. İbrahim er-Reys - Abdurrahman b. Abdülcebbar b. Salih Hevsavi. 25 Cilt. Riyad, 1430.
- Yazıcı, Ahmet. "Kur'ancılık Ekolü ve Namaz". *İslami İlimler Dergisi* 15/2 (2020), 317-355. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.823304>

- Yazıcı, Ahmet. "Kur'ancılık Ekolü'nün Türkiye Tarihine Mütevâzi Bir Katkı: Kalem Dergisi Örneği". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 533-554. <https://doi.org/10.47425/siirtilahiyat.792083>
- Yüksel, Edip. *Mesaj: Kur'an çevirisi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2016.
- Zemahşerî, Ebû'l-Ķâsım Mahmûd b. 'Amr. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1407.